

čuje se da je eksplanatorna snaga socio-ekonomskog statusa u proricanju frekvencije religiozne participacije slaba u usporedbi s drugim mogućim determinantama.

Drago Čengić

ZEITSCHRIFT FÜR SOZIOLOGIE

Enke Verlag, Stuttgart

Broj 1, 1975.

Karl Brose: Socijalna »religija« Saint-Simona; Otto Nigsch: Skraćeni studij kao samoeliminacija; Helga Nowotny: Znanstvene kontroverze: o različitim vrstama stvaranja i korištenja znanja (engl.); Emil Walter Busch: Problemi znanstvene teorije u metodologiji empirijskog socijalnog istraživanja.

Emil Walter Busch

PROBLEMI ZNANSTVENE TEORIJE U METODOLOGIJI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Međusobno razumijevanje teoretičara i empirijskih istraživača društva nije baš najbolje. Smisao je ovog rada da djelomično premosti jaz između teorijskog i iskustvenog pristupa tako što neke znanstveno-teorijske probleme prikazuje sa stajališta metodologijskog istraživanja. Autor nas uvodi u izvjesne teškoće, koje se obično javljaju u planiranju i provođenju socijalno-empirijskih istraživanja.

Busch zatim analizira slijedeća dva socijalno-znanstvena problema, koji su po njegovu mišljenju središnji: (1) problem mjerenja i (2) problem tumačenja (tj. teškoće da se iznađu hipoteze zakona, koje bi bile kako općevažeće tako i sadržajne).

Autor navodi i nedostatke najvažnijih strategija za dobivanje takvih, u obliku zakona, izraženih konstatacija. Međutim, činjenica da takvi nedostaci (u pogledu sadržajnih hipoteza) postoje, ne znači, da društvene znanosti ne treba dalje

sistematski razvijati. Sigurno je da je sposobnost tumačenja svih poznatih generalizacija i modela u društvenim znanostima veoma ograničena i da je teško usporediva s prirodnoznanstvenim. Ali društvene znanosti nemaju iste, čisto realno-naučne funkcije kao prirodne znanosti. Društvene znanosti ne ispunjavaju samo kognitivne nego i normativne, s obzirom na djelovanje orijentirane (»ideološke«) zadatke — čak i tamo, gdje se misli da su ovi čisto »znanstveni« i »oslobođeni vrednovanja«. Stav je autora posve jasan: »Veoma je poučno zapravo da se u pogledu određenih socijalno-empirijskih postavljanja problema i istraživačkih tradicija upitamo: zašto se ovdje (ponovo) koriste ili su korištene te, a ne neke druge jednako upotreb- ljive, nezavisne varijable?«

To bi pitanje po autorovu mišljenju trebalo češće naglašavati nego što se to čini. Tako bi se uvelike utjecalo na ne-realistične zahtjeve znanstvenih teoretičara za jednom »strogo znanstvenom« metodologijom.

Članak je posebno preporučljiv onima, koji se bave odnosom znanstvene teorije i empirijskog istraživanja.

Broj 2, 1975.

Klaus Harney: Socijalni rad kao sistem — Luhmannov razvoj pojma sistema u pogledu funkcionalnog određenja socijalnog rada; Bruno Meile: O formaliziranju grupno-dinamičkih koncepata; Wout Ultee: Istraživačka praksa sociologije i ispuštanje »informacionog sadržaja« kao regulativne ideje (engl.); Wolfgang van den Daele i Peter Weingart: Rezistencija i receptivnost znanosti — o uvjetima nastajanja novih disciplina pomoću političkog usmjerenja znanosti; Wolfgang Weiss: Determinante stavova roditelja prema samostalnom ponašanju djece.

Wolf van den Daele i Peter Weingart

REZISTENCIJA I RECEPTIVNOST ZNANOSTI — O UVJETIMA NASTAJANJA NOVIH DISCIPLINA POMOĆU POLITIČKOG USMJERAVANJA ZNANOSTI

Suvremena je znanstvena politika »orijentirana na produktivnost«. Drugim ri-

ječima, ona pokušava usmjeriti razvoj znanosti prema rješavanju specifičnih, politički definiranih problema (npr. istraživanje uzroka raka, svemirski letovi s ljudskom posadom, itd.). Od usmjerenja ove vrste treba razlikovati znanstveno-političke intencije koje smjeraju razvitku same znanosti (npr. »unapređenje fundamentalnih istraživanja pomoću samoupravnih organa nauke«). Stoga receptivnost znanosti prema zahtjevima takve vrste uopće nije problematična: »Problemi receptivnosti i rezistencije znanosti postoje u pogledu onih zahtjeva usmjerenja, koji ciljaju na produktivnu vrijednost znanosti.«

U jednodimenzionalnoj analizi na području političkog usmjerenja kognitivnih i institucionalnih struktura znanosti autor razvija varijable, pomoću kojih komparabilno opisuje politički inducirano nastajanje posebnih znanstvenih područja. On tako konstatira odnose ovisnosti između političkih intencija usmjerenja kognitivnih, s jedne, te socijalnih struktura znanosti, s druge strane.

Model za određivanje receptivnosti i rezistencije znanosti nastaje iz suodnošenja tehničkih zahtjeva raznolikog kompleksiteta (implicitiranih u političkom formuliranju pitanja) s različitim kognitivnim stupnjevima razvoja znanstvenih disciplina. Tako je »receptivnost u principu data, ako kognitivni nivo u najmanju ruku dostiže tehnički nivo, koji je normalna pretpostavka eksterno postavljenog problema«. Uzroke rezistencije treba, međutim, tražiti u kognitivnom deficitu, koji ne dopušta, da se strategija znanstvenog rješavanja problema nadoveže na kognitivni nivo, karakterističan složenosti intencije političkog usmjerenja.

Broj 3, 1975.

Christoph A m m e r m a n n, Peter G l u c h o w s k i i Peter S c m i d t: Rekursivni ili ne-rekursivni modeli — o mogućnosti testiranja feedback-procesa; Albert J. A. F e l l i n g: Grafičko-teorijski poticaj za obuhvaćanje strukture lokalnih elita (engl.); Dieter H o l t m a n n: Metričko multidimenzionalno skaliranje i »sadržajni« postupak za određivanje koordinata; Werner L o h: Analiza oblika kod Marxa i njen odnos prema znanosti o sistemu; Isidor W a l l i m a n n: Otuđenje — Marx i moderna empirijska sociologija (engl.).

Werner Loh

ANALIZA OBLIKA KOD MARXA I NJEN ODNOS PREMA ZNANOSTI O SISTEMU

Danas postoje različite vrste teorija sistema. Autor navodi tri: *kibernetičku* (Klaus/Liebscher, 1974), *funkcionalno-strukturalnu* (Luhmann, 1970), i *generalnu teoriju sistema* (Bertalanffy, 1973). U svima važnu ulogu igraju pojmovi za oblik, kao što su »sistem«, »struktura«, »funkcija«, »identitet«, »otvoreni sistem«, itd.

Marksističko-lenjinistička integracija znanosti o sistemima, posebice kibernetike, nalazi se, kako kaže autor, u velikoj dilemi. S jedne strane, priznaje se da Marxove analize imaju sistemsko znanstveni karakter, a, s druge, se želi naglasiti posebnost marksizma-lenjinizma kako se ne bi zastalo na relativizmu.

Glavna razlika između analize oblika i današnjeg znanstvenog formalizma o sistemu bila bi u slijedećem. U formalističkoj znanosti o sistemu koncepti oblika se upotrebljavaju zato da bi se utvrdili procesi i strukture različitih područja. Nasuprot tome, analiza oblika pokušava totalizirajućim određenjima formalno i empirijski okarakterizirati i sadržaje pojedinih područja.

Analiza oblika mogla bi se nazvati neformalističkom znanostju o sistemu. I tu bi Marxova teorija bila prvi pokušaj jedne empirijske neformalističke znanosti. Marx je analitičar oblika, tvrdi autor. Polazištem za problem oblika Loh smatra slijedeću Marxovu rečenicu iz »Kapitala«: »Čovek u svojoj proizvodnji može samo tako postupati kao i sama priroda, tj. može menjati samo oblik stvari« (K. Marx, *Kapital*, BIGZ, Beograd 1971).

Iz ove rečenice proizlazi i glavna razlika analize forme kod Marxa i znanosti o sistemu. Novo (das Neue) u razvoju ne pridodaje se jednostavno starome, nego se konstelira razvojem oblika iz već razvijenoga. Razvoj je proces kombiniranja. Npr., »idejno«, po kojem Marx suprotstavlja čovjeka životinji, mora se formalnoanalitički obuhvatiti kombiniranjem teoretskog pojmovnog materijala. Nasuprot tome hermeneutička (Habermas, Gadamer) ili fenomenološka (Luhmann) »teorija smisla« uvela bi »smisao« kao novu *elementarnu* kvalitetu. Ova razlika još bolje dolazi do iz-

ražaja na primjeru analize pojma robe. Za Marxa roba, i posebno novac, nisu datosti (Sachverhalte), koje se mogu elementarno konstatirati, nego društveni spletovi funkcija, koje se moraju shvatiti funkcionalnoteorijski, tj. u međusobnim odnosima. Jedno je u odnosu prema drugome. Ako se te (društvene) funkcije ne analiziraju i ne shvate, pojavljuje se roba samo kao upotrebna vrijednost, prometna vrijednost ili prirodni oblik. »Protivno tome, robni oblik i odnos vrijednosti proizvoda rada, u kojemu se on ispoljava, nemaju apsolutno nikakva posla s njihovom fizičkom prirodom i onim odnosima između stvari koji iz nje proističu. Ovde je stvar samo u tome da određeni društveni odnos među samim ljudima uzima za njih fantasmagoričan oblik odnosa među stvarima. Zbog toga, da bismo našli analogiju, moramo pribеći maglovitim regionima verskog sveta. U njemu proizvodi ljudskog uma izgledaju samostalna bića, obdarena vlastitim životom, koja se nalaze u odnosima među sobom kao i s ljudima. Ovako je i s proizvodima ljudskih ruku u robnom svetu. Ovo ja nazivam fetišizmom, koji prijanja za proizvode rada čim se proizvode kao robe, i koji je zbog toga nerazdvojno skopčan s robnom proizvodnjom« (Ibidem, str. 68).

Jedna funkcionalna datost dakle tek se onda svrsishodno analizira, ako se pokušaju dati određenja funkcija adekvatnih problemu. Svako prijevremeno izoliranje pogrešno je (elementarizacija, fetišizam): »Roba je upotrebna vrednost, odnosno predmet, i »vrednost«. Kao ta dvostruka stvar, što i jest, ispoljava se ona čim se njena vrednost javi u obliku različnom od njena prirodna oblika, čim stekne oblik prometne vrednosti, a ona taj oblik nikad ne treba promatrati izolirano, već uvek samo u odnosu vrednosti ili razmene prema nekoj robi druge vrste« (Ibidem, str. 59).

Ako bi se, međutim, svaki pojam novoga, bilo to i kvalitativno novo, elementarizirao (npr. roba), onda specifičnim funkcijama ili formama, koje nešto čine robom, ne bi prethodila (moralna prethoditi) sistemska analiza. Tako bi funkcije koje nedostaju mogle dovesti do stvaranja pogrešne teorije.

Zbog toga se analiza oblika mora kritički odnositi prema znanosti o sistemu iako im je problem oblika zajednički.

Autor zaključuje: »Formalist (teoričar znanosti o sistemu, S. N.), koji se poziva na Marxa stoji pred dilemom: ili mora napustiti formalizam ili će deformirati Marxovu teoriju. Današnji je marksizam-lenjinizam formalističan.«

Ovome bi se mogli staviti određeni prigovori. Teorija sistema, kao dio kibernetike, nikad ne može zamijeniti historijski materijalizam ili znanstveni socijalizam. Klaus (marksist-lenjinist, koga citira i sam autor) to posebice naglašava. Nije ni predmet ni svrha kibernetike da analizira pojedine oblike društvenog života niti društvo kao totalitet. Za tu svrhu postoje konkretne discipline: psihologija, povijest, ekonomija, marksistička filozofija — dijalektički materijalizam. Kibernetika ne gradi sisteme »kako joj padne na pamet«; ona apstrahira na osnovi rezultata postignutih u drugim znanostima.

Sad smo došli do točke gdje možemo upitati Loha, jesu li znanstveni socijalizam ili materijalistička dijalektika *formalistični* (pošto je marksizam-lenjinizam »formalističan«)? Argumentacija koja i pogađa Luhmanna uopće ne dodiruje marksizam-lenjinizam. Jer teorija sistema je jedno a marksizam-lenjinizam drugo.

Što se tiče »priznanja marksizmu-lenjinizmu da Marxove analize imaju sistemskonaučni karakter« (Loh), ono ne znači poistovjećivanje u suvremenom marksizmu Marxova načina sistematizacije s Luhmannovim. Marx sistematizira nakon znanstvenog empirijskog rada. I to je sve što se tim priznanjem »mora« priznati.

Broj 4, 1975.

Stuart S. Blume: Pledoaje za znanstvenu strategiju (engl.); Hartmut Esser: Diferenciranje i integracija socijalnih sistema kao preduvjet za ispitivanje javnog mnijenja; Richard Hamilton i James Wright: Punoljetnost i završetak škole — komparacija između SAD i SR Njemačke (engl.); Hans Lenk: O strukturalističkim implikacijama; Kurt Lüscher: Perspektive jedne sociologije socijalizacije — razvoj uloge djeteta; Elisabeth Pfeil: »Muška« i »ženska« uloga — dinamika i konflikti.

Kurt Lüscher

**PERSPEKTIVE JEDNE SOCIOLOGIJE
SOCIJALIZACIJE — RAZVOJ ULOGE
DJETETA**

Pod socijalizacijom se razumijeva individualno usvajanje normi i orijentacija (»uloga«) u procesu uključivanja djeteta u društvo.

U posljednje je vrijeme napisan velik broj socijalnohistorijskih radova, koji dokazuju da su se pogledi o djetetu veoma promijenili. Autor u tome vidi određeni razvoj svakodnevnih znanstvenih spoznaja o socijalizaciji.

Veliki dio ovoga rada čine upravo razmatranja o raznim stavovima pojedinih društvenih sredina kroz povijest spram djeteta. Novonastali radovi na tom području omogućuju i bolje razumijevanje temeljnih problema, naime individualnih »potreba« za njegovanjem, učenjem, razvojem ličnosti kao i njihovim općedruštvenim interakcijama. Historijskim podacima (kojih u radu ima veoma mnogo), npr. o smrtnosti dojenčadi ili radu djece, autor pokušava ilustrirati vezu između pojedinih socijalnih faktora. Tako je npr. ranokršćanska te-

za da je sav život dat od boga i da prema tome čovjek nema prava da ga uništava, pobijedila općeprihvaćenu praksu ubijanja mentalno ili fizički deformirane djece u Staroj Grčkoj i u Rimu.

Na temelju razmatranja velikog broja djela o socijalizaciji Lüscher dolazi do određenih zaključaka, prije svega o metodologijskim pretpostavkama sociologije socijalizacije. (1) U analitičkom pogledu kao varijablu nužno je obuhvatiti spoznaje u mnogostrukim oblicima socijalizacije, koje bi u velikoj mjeri mogle utjecati na uobličavanje procesa socijalizacije, a time i na njene efekte. Znanje iz različitih životnih područja na taj se način kumulativno skuplja i u različitim konstelacijama ogledaju se različiti opisi uloge djeteta. (2) Od takva analitičkog postupka treba razlikovati jedan »quasi-hermeneutički«. Tema takva postupka jest da iznađe »u čemu se simbolički motri uloga djeteta u određenom vremenu i određenim društvenim grupama«.

Začuđuje zaključak da se proces socijalizacije može naknadno rekonstruirati ali ni u kojem obliku pretkazati. Nameće se pitanje, čemu onda uopće jedna takva sociologija?

Slavko Ninić